

Ива Трифонова (София, България)

СБОРНИК В ЧЕСТ НА ПРОФ. Д.Ф.Н. ТАТЯНА СЛАВОВА

РЪЦИ СЛОВО ТВРЪДО. Сборник в чест на д.ф.н. Татяна Славова. Съставители: А.-М. Тотоманова, М. Тотоманова-Панева, Я. Милтенев. Редакционна колегия: А. Бояджиев, Ф. Бадаланова Гелер, М. Скарпа, В. Велинова, Г. Минчев, Кр. Станчев. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2022, 503 с. ISBN 978-954-07-5625-7.

*Защото, понесла в духа си бремето на мисъл и копнеж през вековете,
тя съумява да се докосне до скрития смисъл на словото в древните ръкописи
и да разкрие премълчания говор на миналото.*

Румяна Златанова

В края на 2022 г. излезе от печат научен сборник, посветен на 65-годишнината на Татяна Славова, която всички познаваме като всеотдаен преподавател по старобългаристика и вещ изследовател в областта на средновековната славянска текстология и билеистика, българската историческа лексикология и лексикография, славянската епиграфика и палеография, в новите тенденции при дигитализацията на ръкописното наследство. Сборникът съдържа двадесет и осем статии, групирани от съставителите в четири дяла: текстология; ръкописи, преписи, текстове; езиковедие; лексикология и лексикография.

В уводната част на сборника съставителите представят подробно житейския и творческия път на Татяна Славова („Професор д.ф.н. Татяна Славова на 65“). Те очертават нейния богат, дългогодишен и всеотдаен преподавателски

опит, преминал в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, административната ѝ дейност както в Катедрата по кирилometодиевистика, така и в редица образователни и научни проекти, нейната съставителска и редакторска дейност, и най-вече широкия хоризонт на научните ѝ интереси и достижения, свързани с проучването на книжовните средища през IX–X в., формирането на старобългарския книжовен език, старозаветните и новозаветните библейски преводи, писателите и преписвачите от книжовния кръг около цар Симеон. В тази уводна част в детайли са представени най-значимите и приноси научни тези на юбилярката.

Професионалната дейност на Татяна Славова, която обхваща периода от първите ѝ публикации през 1983 г. до 2022 г., е обособена от съставителите в библиографска част („Научни публикации“),

която включва: книги и монографии, където са посочени пет самостоятелни монографии и седем съвместни; учебници и учебни помагала – авторство на два учебника и съавторство на три учебни пособия; студии и статии, където са изброени сто и тридесет научни текста; рецензии – тридесет и четири на брой; персоналии – четири на брой; обзори и предговори, създадени за шест научни събития и монографични изследвания; четири публикации в периодичния печат; последната част – научно редакторство и съставителство, обхваща тридесет и девет научни заглавия.

Първият дял от текстове, посветени на Тая Славова, обхваща седем изследвания в областта на текстологията.

Статията на М а р и я С п а с о в а („Цитатите от *Книга Битие* в *Шестоднева* на Йоан Златоуст (Върху материала от първите 15 беседи по Зоґр19 и РМ 4/2)“) е посветена на библейските цитати и тяхната недооценявана роля като свидетелство за времето и мястото на възникване на определен славянски превод. Изследването е насочено към цитатния материал от *Книга Битие* в първите 15 беседи на Йоан Златоустовия *Шестоднев*. Те са проследени по два преписа – среднобългарски от сбирката на Зографския манастир от края на XIV в. (Зоґр19) и ресавски от сбирката на библиотеката на Рилския манастир (РМ4/2) от 1481 г., които съдържат две версии на един и същ старобългарски превод. Извършените наблюдения свидетелстват, че българският препис стои по-близо до превода в Паримейника и съхранява макар и частично ранен старобългарски превод, докато в РМ4/2 се съдържа по-късна редакция на текста от XIV в.

Статията на Р у м я н а З л а т а н о в а („Лексикални щрихи към *Книгата*

на пророк Осия в старобългарски превод“) е принос към изследването на литературната дейност на преславските (източнобългарските) книжовници от IX–X в. чрез един опит за реконструкция на старобългарския превод на *Книгата на пророк Осия*. В основата на направения анализ са, от една страна, богослужбни стихове от книгата, поместени в състава на хърватските глаголически брeвиари (които са с гръцка и латинска основа), съхранили най-ранния Методиев превод, и от друга – тълковната преславска редакция на книгата, преведена още през X в. в източнобългарски скрипторий, но запазена в по-късни източнославянски и сръбски преписи, съхранили важни особености от своя старобългарски протограф. При анализа е проследено наличието на специфични морфосинтактични, словообразователни и най-вече лексикални отлики между запазените преписи, които предоставят важни сведения за бъдещи проучвания.

На литературната дейност на българския книжовник Йоан Екзарх се спира Х р и с т о Т р е н д а ф и л о в („*Небеса* Иоанна Екзарха Болгарского и великопреславские тексты начала X века“). Тя е проследена в контекста на последователно наложената просветно-културна политика през управлението на цар Симеон. Въз основа на Йоан-Екзарховото творчество е потърсено мястото на книжовника в опознаването, налагането и развитието на християнската писмена култура в българските земи. Анализът на *Небеса* е насочен към изграждането и функционирането на цялостния книжовен процес по това време – от подбора на необходимите византийски литературни източници, през тяхното умело компилиране и жанрово трансформиране, до съставянето на необходимия понятиен апарат.

Поставен е въпросът до каква степен се следва изградената вече първоначална славянска преводаческа традиция, позната от Кирило-Методиевите ученици, и как се очертава спецификата на културната парадигма в т.нар. Преславски просветителски кръг.

П и р и н к а П е н к о в а („Южнославянският фрагмент от Словото ἰουδαϊσμοῦ συμπροσθηνῆς ἐλληνισμοῦ (Ἰουδαϊσμοῦ ἀντίκειται πρὸς Ἑλληνισμὸν) и *Проповедта срещу всички ереси* (CPG 2251)“) повдига темата за преведените на славянски език антиеретически съчинения, свързани с името на Атанасий Александрийски. Това става чрез текстова съпоставка на *Словото срещу юдейството и елинското многобожие*, приписвано на Атанасий Александрийски, поместено в състава на Сборник № 474 от края на XIV в., част от библиотеката на Хилендарския манастир, и спецификата на *Проповедта срещу всички ереси*, която няма славянски превод, но има сигурни паралели в преведени на славянски език автентични Атанасиеви съчинения. Подробният анализ на стилистиката, текстовата структура и терминологичните употреби в *Проповедта* в контекста на християнската богословска тематика през XIV в., свързана с името на Атанасий Александрийски, полемизира наложилите се научни мнения и налага извода, че творбата е автентична Атанасиева и е била подготвена от него като изявление, произнесено пред консилиум, за постигане на единство в Църквата или вероятно във връзка със Събора от 371 г.

Нови сведения за романа за Александър Велики и неговите славянски преводи на Балканите въз основа на два новобългарски преписа на *Александрията* от сбирката на Народна библиотека „Иван Вазов“ в гр. Пловдив представя А н т о а н е т а Г р а н

б е р г („Ръкописи на *Александрията* в Пловдивската народна библиотека. Идентификация на текста“). Изследвани са два късни преписа: един от 1810 г., издаден и проучен (№ 162), и друг от 1836 г., непроучен (№ 163). В основата на анализа е непроученият текст (№ 163), който се оказва представител на първия от петте новобългарски превода, направен от румънски език, който няма отношение към печатното издание на книгата (с превод от гръцки). Този първи превод е познат за науката по два преписа (Пловдив, НБИВ 162, и Praha, NM IX F 36), като идентифицирането на индивидуалните особености на разглеждания тук препис № 163 показва, че той не е копие на нито един от тях, и свидетелства за наличието на неизвестен днес друг български препис, възникнал преди него – вероятно в периода между 1810 и 1825 г.

В своето изследване („*Питча о добром пастыре в Лествице Йоанна Синайского* (на материале рукописей преславского перевода)“) Т а т я н а П о п о в а продължава наблюденията си над богатата и все още неизучена напълно библейска метафоричност в текстовата традиция на *Лествицата* на св. Йоан – една творба, преведена в Преславския книжовен център през Х в. Изследването е съсредоточено върху текстовата версия на *Словото за добрия пастир*, включено в състава на *Лествицата* (под № 31), реминисценция на Йоан 1:1–16, по неговия най-рано запазен староруски препис от XII в. (Рум. 198) в съпоставка с още шест версии на творбата. Сравнението с гръцкия първообраз показва, че версията са представители на различни преводачески традиции и имат различен произход. Те са пример за високото майсторство на славянските книжовници.

На паметта към св. Василиск и на свързаната с нея южнославянска текстова традиция е посветено изследването на Ц в е т а н а Р а л е в а („Мучение св. Василиска (К истории текста в южнославянской книжности)“). В основата на анализа е *Мъчението на св. Василиск*, текст, преведен още в старобългарската епоха. Единственият негов южнославянски препис е запазен в *Супрасълския сборник* от X в. В руската ръкописна традиция *Мъчението* е познато в преписи чак от XV до XVII в., общо тринадесет. Предложеното в статията езиково и текстологическо изследване е насочено към девет от познатите преписи, като може да се обобщи, че всички те, въпреки различията си, са представители на един превод и на една редакция, макар и да отразяват характерни особености на църковнославянската книжнина. Източнославянските преписи пазят старинни преводачески черти и възходат към един архетип, който по редица текстологически и езикови черти се отличава от южнославянския препис.

Втората тематично обособена част на сборника, озаглавена „Ръкописи, преписи, текстове“, включва осем изследвания, посветени на средновековната българска книжнина и нейното разпространение в източноправославния свят.

Изследването на А н д р е й Б о я д ж и е в („За електронното издание на *Зографското глаголическо евангелие*“) е насочено към историята на *Зографското глаголическо евангелие*, източнобългарски паметник от X в., отразяващ преславски езикови и текстологически особености. В началото е направен обзор на научната литература за паметника до момента и неговите издания. В основата на изложението е представянето на новото електронно издание на *Зографското евангелие*,

което все още е в процес на изработване, и залегналите издателски принципи. Това електронно издание се подготвя от 2019 г. от участници в университетски курс по глаголица. То е от дипломатически тип, текстът е разположен в две колони – глаголически текст и кирилска транслитерация, като са въведени глаголическите и кирилските допълнения в паметника, при запазване на палеографските му особености. Основно предимство на новото издание е, че при съставянето му е заложена възможност за усъвършенстване и обогатяване.

На почитта към св. Никола Мирликийски в периода на интензивно адаптиране на византийската литература сред българите се спира в изследването си Д и а н а А т а н а с о в а („Един неиздаден препис на *Слово за св. Никола Мирликийски* от Климент Охридски“). В основата на изследването е риторическа творба, посветена на светеца, създадена от един от най-влиятелните старобългарски книжовници – св. Климент Охридски. Публикацията въвежда в научно обращение непубликуван препис на едно от двете слова за св. Никола. *Словото* е поместено под дата 6 декември (а не под очакваната 9 май) в Минеев панигирик за цялата година от края на XVI в., който днес се съхранява под № 139 в сбирката на Музея на Сръбската православна църква. Изданието на текста е дипломатическо с някои нанесени лексикални и синтактични разночетения по публикувания вече негов препис. Изданието е принос към проучването на Климентовото творчество.

Нов препис на старобългарска творба обнародва в изследването си и М а й а Й о н о в а („Нов западнобългарски препис на *Слово за Езон* от Сборник I 26054 от 1566 г. в Университетската библиотека във Виена“). *Словото за Езон* е

съкратена свободна преработка на основните сюжетни линии на известното елинистическо произведение *Животът на Езон*. *Словото* е преведено на старобългарски през XIII в. – в разцвета на преводната наративна литература, и вероятно възхожда към третата византийска редакция на творбата, приписвана на Максим Плануд, или към по-късен средновековен гръцки текст, от който не са запазени следи. Днес *Словото* е известно в пет славянски преписа – един от XV и четири от XVI в. Предмет на статията е преписът в Сборник със смесено съдържание от 1566 г. от сбирката на Виенската университетска библиотека (№ I 26054). Изследването е придружено с фототипно и дипломатическо издание на *Словото за Езон* по този препис като са приведени различията по останалите познати преписи на творбата. Направен е изводът, че преписът е целенасочено редактиран текстово, лексикално и фразово, а появата му се свързва с книжовната дейност в западнобългарски скриптории през XVI в.

Съвместната статия на Я в о р М и л т е н о в и А н е т а Д и м и т р о в а („Псевдо-Златоустовото слово върху притчата за сеяча (CPG 4660) в старобългарски превод“) е посветена на Псевдо-Златоустовото *Слово за сеяча* (Лук 8:5–15) – *In illud: Exiit qui seminat* (CPG 4660). Изследването е своеобразно продължение на наблюденията на двамата автори над Златоустовия сборник *Златоструй*. Анализът проследява текстовата история на гръцкия оригинал на словото и неговото битуване в славянската книжнина. Самото слово е познато по руски преписи, датирани от XV в. нататък, и възхожда към кратката редакция на *Златоструй*. Потърсени са разликите между гръцкия и славянския текст на езиково, лексикално и

текстологическо ниво, въз основа на които е формулиран изводът, че гръцкият текст, от който е направен славянският превод, се е различавал от този, представен в съществуващите издания. От своя страна славянският превод съдържа редица старинни черти, което позволява създаването му да се отнесе към старобългарската епоха. Приложено е издание на текста по преписа от Троицко-Сергиевата лавра № 145, XV в. (68с–69д, 92а–93д), с паралелен гръцки текст (PG 61: 771–776) и критически апарат към него.

За своеобразната духовна общност на Света гора и за нейните културно-исторически връзки с балканските земи е изследването на К о н с т а н т и н о с Н и х о р и т и с („The Hagiological Cyrillo-Methodian Tradition of Ohrid in the Cell of “Kofou” in Karyes in Mount Athos“). В основата на проучването е опазването на кирило-методиевската книжовна традиция, свързана с Атон и с дейността на Охридската архиепископия, най-вече с личността на св. Климент Охридски. Анализът е съсредоточен върху ръкопис № 198 от манастира Дохиар, в който се съдържат агиографски творби, посветени на охридските църковни дейци Климент Охридски, Еразъм Охридски, Теофилакт Охридски, Константин Кавасила, с паралели в стенописни изображения от 1526 г. в параклиса на „Св. Йоан Предтеча“ в съборната църква „Успение Богородично“ в Карея, както и върху ръкопис № 73 от библиотеката на същия манастир, който също свидетелства за съществуването на една обща атонско-охридска книжовна продукция. Наблюдението е придружено от богат илюстративен материал.

Статията на А н и с а в а М и л т е н о в а („Компиляция с името на Атанасий Александрийски и сбирките от мъдри изречения през XIV век“)

е насочена към състава на монашеските сборници с дидактично съдържание, предназначени за духовно самоусъвършенстване, запазени в балканските кирилски ръкописи от средата на XIV в., а в руската традиция – от XV и XVI в. Предмет на изследване е текстовата история на поместеното в състава им *Слово оглавлено* на Псевдо-Атанасий, една компилативна творба с хибриден жанров характер, която съдържаща 103 наставления. От XIV и началото на XV в. творбата е позната по 11 преписа в български и сръбски, руски и славяно-румънски ръкописи, които възхождат към среднобългарски протографи, като разпространението ѝ след това продължава. Обект на анализа е текстовата структура на *Словото* в Сборник със смесено съдържание от първата четвърт на XVI в. (РГАДА–Москва, Фонд 201 (Оболенски), № 88, л. 97а–97б). След направения подробен анализ е публикуван и самият текст на *Словото* като доказателство, че тази текстова разновидност свидетелства за активните взаимоотношения между балканските книжовни средища. Изворите, които са в основата на ръкописа, водят към книжовния кръг около деспот Стефан Лазаревич.

Словесните реликти от древни културни епохи, каквито са амулетите, привличат изследователския интерес на Вася Велнова („За един амулетен сборник от колекцията на Музея на Сръбската православна църква“). Тя посочва важността на всеки един от тях като свидетелство за различни по тип културни взаимодействия и се спира на Сборник № 38 от фонда на Радослав Груич, от втората половина на XIX в., част от сбирката на Музея на Сръбската православна църква. Този амулетен сборник показва голямо сходство в подбора и в текстовите редакции

на включените в състава му молитви, както и във вида и количеството на поместените в края закланателни таблици с известния в науката свитък с амулети от колекцията на Центъра за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“ (D. Slav 31). Анализът обхваща и текстовата история и спецификата на поместения в него апокрифен текст *Сън на пресвета Богородица*, който е част и от двата ръкописа. Поставен е въпросът дали подобен тип сборници не са всъщност „матриците“, въз основа на които са били изготвяни самите свитъци, Богородични пояси и други амулети.

На текстовата традиция на *Похвалното слово за Кирил и Методий* е посветено изследването на Б о й к а М и р ч е в а („Преписът на *Похвалното слово за Кирил и Методий* в Ръкопис № 503/522 от сбирката на Соловецкия манастир от Руската национална библиотека“). В основата на проучването е чети-минея за месец октомври от XVI в., част от библиотеката на Соловецкия манастир (Сигн. 503/522 (619), който е сбор от два непълни Домакариеви чети-минея, подвързани така, че първата част от ръкописа допълва втората. В кодекса са поместени и *Похвалното слово за Кирил и Методий*, и *Пространното житие на Константин-Кирил Философ*, като *Похвалното слово* е включено в основната част на кодекса. Този препис на *Похвалното слово* е направен относително самостоятелно, като прави впечатление и поместената бележка с назоваването на св. Кирил като моровски епископ (при изпадане на съюза н) – четене, разпространено само в източнославянските преписи, непознато на южнославянските книжовници. В интерес на бъдещи изследвания е публикувано и дипломатическо издание на текста на *Словото*.

Третата тематично обособена част е съсредоточена върху езиковите особености на средновековните текстове и обхваща шест изследвания.

В изследването си („Допълнителни шрихи към историята на старобългарските деятелни причастия“) А н н а - М а р и я Т о т о м а н о в а анализира едно езиково явление, наблюдавано още в старобългарския период – замяната на очакваното окончание -ъ с носова гласна (-ѡ или -ѡ) в именителен падеж, единствено число, мъжки род на сегашните деятелни причастия от първо спрежение, първи разред, и при атематичните глаголи с корен на съгласна (-д). С многобройни примери от старобългарски и среднобългарски писмени източници се доказва, че това е една старобългарска иновация в езика, която намира широко разпространение в среднобългарската книжнина, като книжовниците в този случай предпочитат употребата на знака за голяма носовка -ѡ/-ѡн. Също така е отбелязана и употребата на причастните форми сѡ/сѡн на глагола възити, например при Константин Преславски, която може да се приеме за резултат от следването на определена преводаческа концепция.

Статията на Т а н я Л а л е в а („Така наречените „балканизми“ в българския език. Един испански прочит“) поставя въпроса за т.нар. езикова общност на балканските езици (гръцки, албански, румънски и български), възникнала в резултат на тяхното общо и паралелно езиково развитие. Авторката проблематизира това понятие, като дава за пример пътя към аналитизъм, започнал още в простонародния латински, изминат от испанския и другите романски езици, който се оказва почти идентичен. Проследените в структурата на испанския език езикови особености днес биха го характеризирали

като „балкански“, ако не се говореше на Иберийския полуостров. Сред тях е и удвояването на допълнението – особеност, позната още от староиспански, която през XIV в. е обичайна за перото на най-видните испански автори, както и употребата на подчинителния съюз *za da*, чийто аналог е съюзът *para que* в испански език. Този паралел с испанския на прага на модерната епоха отново показва общи тенденции, които развиват различни индоевропейски езици от различни групи.

На различните модални значения, които могат да се изразят от старобългарските глаголи моцн и възмоцн с оглед на днешните им употреби в езика е посветено изследването на Г е р г а н а Г а н е в а („Значения и употреби на глаголите моцн и възмоцн (XIV – началото на XV в.“). Вниманието е насочено към съставните глаголни сказуеми за означаване на възможност, като за отправна точка служи съвременният български език, където глаголят *мога* има четири модални значения (‘способност; основна, базова възможност; деонтична възможност; епистемична възможност’). Тези модални значения са анализирани въз основа на над 200 примера от 16 средновековни паметника от XIV и началото на XV в. – творби от Патриарх Евтимий, Григорий Цамблак и Константин Костенечки. Изворовият материал води до заключението, че преобладаващите значения при употреба на глаголите моцн и възмоцн в проучения материал са на ‘способност’ и на ‘основна, базова възможност’. Те са приети и за по-архаични и базисни за езика, докато другите две новобългарски значения не са засвидетелствани по безспорен начин.

Статията на К и р и л К и р и л о в („Старобългарските числителни от едно до десет от гледна точка на теорията на математическите множества“) е част от

цикъл изследвания, посветени на отражението на зависимости, характерни за естествените науки, психологията, философията, в природата на езиковите явления, като този път във фокуса на изследването са числата от 1 до 10 и техният исторически развой с оглед на съществуващи елементи от теорията на числата и множествата. Анализът следва лингвистичните наблюдения на А. Е. Супрун и О. Ф. Жолобов, а математическата част – теорията на множествата според Георг Кантор и историята на математическата мисъл според А. П. Юшкевич и Д. Ифрах. Приведените примери и съпоставки в това интердисциплинарно изследване показват, че математически зависимости, открити в много по-късно време, всъщност присъстват в семантиката, етимологията и словообразователните особености на самите названия на числителните.

Наблюденията на И в а н Г. И л и е в и Л а р и К о р о л о в („За един паралел в употребата на конюнктивни съюзи в руски и български“) са насочени към езиковите явления, протичащи на Балканите, и по-конкретно към т.нар. конюнктивни форми от типа *што(то) да* (*шчо да, шо да, со да*), наблюдавани в диалекта на българското село Бобошица, Корчанско (Албания). Авторите отхвърлят битуващите в науката мнения, изказани в различни времеви периоди, че тези употреби са или иновация в крайните югозападнобългарски говори, породена от албанско влияние, или са руска заемка. Те предполагат, че в старобългарските диалекти, наред с книжовните конюнктивни съюзи от типа *да вн* или *ѣко да* вероятно са съществували и съюзи от типа *чѣто* (*вн*) *да*, подобно на руското *чтобы* или украинското *щоб*, от които и днес се откриват следи в цялото българско езиково землище.

М а й а Б а й р а м о в а се спира на триптиха „Харамии“ на Пенчо Славейков, който пресъздава три ракурса на поражението в съпротивата при неравните битки за свобода („Структуриране на гибелта в „Харамии – 2“ на П. П. Славейков“). Текстологическите и езиковите наблюдения са насочени към централната за творбата втора част „Харамии – 2“, където основният мотив е как *смъртта* побеждава *живота*, а поражението е пълно и необратимо. Анализът следва методиката, използвана от Мирослав Янакиев, и е съсредоточен върху смислово-идейната различност на литературните внушения, постигнати изключително чрез взаимодействието им с езиковите закони, проследени на ниво фоника, морфемика, категорематика, синтактика и лексика. Чрез тези способности на преден план са изведени и въпросите за свещеното сечение в композицията на творбата, за хармонията и пропорционалността, ключови понятия за християнската философия, познати още от Античността.

Последните седем статии са посветени на въпроси на българската историческа лексикология и лексикография.

Наблюденията на М а р г а р е т Д и м и т р о в а („Възелче Смирна“: към въпроса за предаването на антични реалии и имена в средновековни южнославянски библейски текстове“) са насочени към преводаческите практики през Средновековието. Изследването е на базата на два примера за рецепцията на три антични имена (две собствени и едно нарицателно) от Библията. Те илюстрират, от една страна, случаи на модифициране или заменяне на непознати собствени имена от по-късни преписвачи без съпоставка с гръцкия текст с цел християнизирание и одомашняване (замяна на непознатото с познатото на фонетикоправописно равнище), и

от друга – различен превод на название от античната средиземноморска култура в зависимост от християнската екзегеза. За първия случай са посочени примери от апостолския текст – топонимът *Φρουγνῆ* и *Φρῆγνῆ* за *Φρυγία* (римска провинция в Мала Азия) и пророк Еремия (*ἱερῆμᾱ*) за бог Хермес (за *Ἑρμῆν*). Вторият пример е от *Песен на песните* (1:13), където в широк текстов контекст се анализира славянският превод на гр. *ἀπόδεσμος* ‘пакетче, саше, торбичка, завързана на връвчица’ в израз *ἀπόδεσμος τῆς στακτῆς*.

Е л к а М и р ч е в а („За един рядък дериват в най-ранните преводи на старата българска книжнина – лѣтъннца“) насочва вниманието си към разпространението на словата на Григорий Богослов в славянската писмена традиция. Тя анализира един рядък дериват на лексемата лѣто – лѣтъннца (за *ἐτήσιος*), употребен в три преписа на *Хомилията за Богоявление* (*Oratio XL*)¹ на св. Григорий Богослов – в кирилски препис на глаголически ръкопис, в представител на преславската редакция и във Великите чети-миней. Самата хомилия е предназначена за четене на 7 януари, когато Църквата отдава почит на св. Йоан Предтеча. При повторния пред-Евтимиев превод на *16-те слова на св. Григорий* лексемата лѣтъннца е заменена с *всѣлѣтна*, но и лѣтъннца, и *всѣлѣтна* в значение на ‘тържество, което ежегодно отбелязва някакво събитие’ остават неразпознаваеми за средновековните книжовници и не присъстват в средновековните лексикални справочници².

¹ Този текст присъства под № 3 в колекцията от 13 слова и под № 11 в колекцията от 16 слова на св. Григорий Богослов.

² Освен в Речника на Миклошич, цитирани по изучавания в изследването препис Син117.

Лексемата *кръчма* с оглед на нейното значение, етимология, лексикална вариативност при лингвокултурологичната ѝ интерпретация и съответно изградената за това понятие представа в църковно-юридическите текстове е темата на изследването на М а р и я н а Ц и б р а н с к а - К о с т о в а („Кратък етюд за кръчмата в средновековния правен текст“). Разгледани са двата ранни примера за употребата на лексемата в Правило 54 на светите апостоли и в Правило 24 на Лаодикийския поместен събор от *Номоканона* в 50 титула на Йоан Схоластик, Методиев превод, в най-ранен препис от *Устюжката кормчая* от XIII–XIV в. В тях лексемата в значение на ‘кръчма’ в противовес на църковната институция е осмислена като маркер на долното, профанното. Посочено е с редица примери, че в покъсните правни текстове тя продължава утвърждаването на тази своя отрицателна семантика според християнската ценностна парадигма. Поставен е въпросът за процесите на приемственост между остатъците от фолклора, традиционната народна култура и ценностите на Новото време.

В статията си „Н прозъва са нма мѣстоу томоу... За превеждането на географските имена в старобългарския превод на Стария завет“ В е с е л к а Ж е л я з к о в а обръща внимание на рецепцията на библейските топоними в старобългарския превод на Стария завет. Подчертава се, че наименованията за място в масоретския текст често се използват двусмислено – от една страна, авторът ги употребява като топоними, а от друга се стреми да обясни или охарактеризира специфичната природа на дадено място, което пък е свързано и с използването на техниката „игра на думи“. За да предадат този похват, преводачите на Септуагинта, а след тях и

старобългарските книжовници, в редица случаи не транслитерират топонимите, а ги превеждат. Така някои нарицателни съществителни започват да се употребяват в ролята на собствени имена (например смѣшєнь като наименоване на древния град Вавилон). След анализа на редица конкретни примери от текста на Осмокнижието е поставен въпросът дали разглежданите лексеми са били възприемани като наименования на място и доколко подобни употреби са отбелязани в историческите речници.

На текстовата традиция на *Житието на Йеремия* и на рецепцията му в славянската книжнина се спира Т а т я н а М о с т р о в а („Лѣнн лѣнн и легендата за змиите в старобългарския превод на *Житието на Йеремия*“). Обект на анализ е *Житието от Книгата на Йеремия*, в което се съдържа преводното название лѣнн лѣнн (за гр. Ἄρουρος ἀρίστεροί „левите от Аргос“) в *Легендата за змиите*. Това житие, част от ръкописната традиция на Пророческите книги, е запазено в два български, два сръбски и 45 руски преписа, всички от XIV до XVI в., които възхождат към един първоначален превод. Анализът на съчетанието лѣнн лѣнн показва, че то е резултат от погрешно разбиране на гръцката множествена форма като сложна дума, което води до буквален превод на двете ѝ съставки. Преводът в цялост съдържа специфични особености, които го отнасят към втората анонимната гръцка рецензия (An2). Важен маркер в това отношение е наличието в An2 на плуралната форма ἀρίστεροί, която съответства на лѣнн, тъй като в останалите две рецензии, които включват *Легендата за пренасянето на змиите*, е употребено прилагателно δεξιοί „десни“.

Статията на М а р и я Т о т о м а н о в а - П а н е в а („Термини за цветове

и тъкани в старобългарските книжовни паметници: по следите на азбеста“) е част от по-обширно изследване на лексемите, означаващи цветове и/или тъкани в старобългарските паметници. Тя е посветена на един фрагмент от десета глава на *Протоевангелието на Яков* – един текст, преведен още в най-ранната старобългарска епоха, където се изреждат названия на цветове и тъкани, като акцентът е върху превода на гръцкия термин τὸ ἄμιαντον в значение на ‘амиант, азбест, каменен лед’. Анализът на термина *амиант/азбест*, направен въз основа на широк кръг славянски средновековни паметници, възникнали в значителен времеви диапазон (X–XVII в.), показва, че славянските книжовници като цяло не са разпознавали термина като такъв и при предаване чрез калкиране в част от примерите се достига до загуба на терминологичното значение.

Историята на Слепенския манастир „Св. Йоан Предтеча (Продром)“ и миграцията на ръкописите, създадени или битували в манастирския скрипторий, е тема на изследването на Г е о р г и М и н ч е в („Нови данни за пътуването на Йордан Иванов в Македония през 1906 г. Манастирът „Св. Йоан Продром“ и Битоля“). В основата на поместения анализ е едно ръкописно тефтерче на Йордан Иванов, съхранявано в Научния архив на БАН (№ 52К, арх. ед. 225), което предоставя данни за обновяването на съборната църква „Св. Йоан Предтеча“ през 1862 г., за съдържанието на манастирската библиотека и съдбата на *Слепенския сборник* (№ 1032 от сбирката на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София). Други архивни документи (арх. ед. 210, 214, 223), свързани с пътуването на учения в Македония през 1906–1908 г., също

свидетелстват за интереса на Йордан Иванов към старите български ръкописи, както и фактът, че той е донесъл със себе си в България около 40 от тях – някои пергаментни от XIII–XIV в. и по-голямата част – хартиени от XV в.

В заключение трябва да се посочи, че в представения юбилеен сборник са включени научни изследвания, обхващащи широк контекстуален и времеви диапазон, които, видени в своето тематично различие, са тясно свързани и очертават цялото многообразие на дългогодишните изследователски интереси на проф. д.ф.н. Татяна Славова. Разработената тук научна проблематика е ориентирана към формирането, утвърждаването и развитието на българската средновековна писмена култура, като предлага нови гледни точки, нови знания и обобщения относно състава на съществуващия преводен и авторски старобългарски текстов корпус,

с оглед на неговата езикова, текстова и лексикална специфика. Посочени са и отделните пътища на неговото развитие и обогатяване в източноправославния християнски свят през вековете, както и значението на българските книжовници за формирането на цялостната православна християнска култура. Поместените в сборника статии имат подчертано приносен характер както с въвеждането в научна употреба на новооткрит изворов материал, така и с лингвистичния му анализ, даващ възможност за съпоставка на по-късни текстове с текстовете на класическия старобългарски корпус.

Разбира се, не на последно място, съставеният юбилеен научен сборник показва уважението към личността и научното дело на Татяна Славова от страна на нейните колеги и следовници, които ѝ пожелават творчески сили и дълголетие, крепко здраве и нови постижения.

*Ива Трифонова,
Кирило-Методиевски научен център –
Българска академия на науките
iva_3@abv.bg
ORCID: 0000-0002-8437-1786*

Дата на получаване на рецензията: 13.10.2023 г.